

1943

POWSTANIE W GETCIE WARSZAWSKIM

19 KWIETNIA – 16 MAJA 1943

1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945

PODSTAWOWE INFORMACJE

16.11.1940

Gdy w 1940 r. Niemcy zakładali warszawskie getto, początkowo mieli na celu odizolowanie Żydów od pozostałych mieszkańców miasta. Ostatecznie zamknęli w murach getta 450 tys. osób, z których niemal jedna czwarta zmarła z powodu chorób i głodu. Getto zostało stworzone na terenie północnej Warszawy (dzisiejszy Muranów) i składało się z dwóch części, nazywanych małym i dużym gettem. Była to największa zamknięta dzielnica żydowska w okupowanej Europie.

GENEZA

22.07.1942

Tego dnia Niemcy rozpoczęli Grossaktion, czyli wielką akcję likwidacyjną. W ciągu 43 dni 300 tys. Żydów z warszawskiego getta wywieziono do Treblinki, a następnie zamordowano.

10.1942

W październiku 1942 r. liderzy żydowskich organizacji konspiracyjnych podjęli decyzję o zbrojnej obronie w razie dalszych wywózek. Na początku 1943 r., przed wybuchem Powstania, w getcie pozostawało ok. 50 tys. ludzi, co stanowiło niespełna 10% liczby jego mieszkańców w 1941 r.

SKUTKI

16.05.1943

Powstańcy przegrali z dobrze uzbrojonymi i wyszkolonymi żołnierzami niemieckimi, a teren getta został zrównany z ziemią. Opór bojowników był wyrazem heroizmu, odwagi i desperacji. Podjęli oni walkę, mając świadomość nieuchronnej śmierci i czując potrzebę pomszczenia najbliższych.

1944

POWSTANIE WARSZAWSKIE

1 SIERPNIA – 2 PAŹDZIERNIKA 1944

1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945

PODSTAWOWE INFORMACJE

27.09.1939
19.01.1945

Powstanie było zwieńczeniem działalności Polskiego Państwa Podziemnego, którego struktury zaczęto budować po zajęciu Polski przez Niemców i Sowietów we wrześniu 1939 r. Państwo Podziemne kierowało działaniami wymierzonymi w okupanta i walką o Wolną Polskę. Składało się z pionu wojskowego i cywilnego. Pierwszy stanowiła tajna organizacja Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), od 1942 r. znana jako Armia Krajowa. Pion cywilny z kolei organizował pomoc dla ofiar niemieckiej okupacji (w tym Żydów), tajne szkolnictwo i system sądownictwa. Tworzył też podstawy, na których miała się oprzeć odrodzona po wojnie administracja państwowa.

GENEZA

OSTATNIE DNI LIPCA 1944 R.

Gdy w lipcu 1944 r. do okupowanej przez Niemców Warszawy zbliżali się Sowieci, żołnierze konspiracyjnej Armii Krajowej podjęli walkę o niepodległość swojego kraju. Zryw ten stanowił manifestację polskich aspiracji do utworzenia po zakończeniu wojny suwerennego państwa. Mimo że Związek Sowiecki wraz z zachodnimi sojusznikami od 1941 r. prowadził walkę z Niemcami, Józef Stalin nie chciał wyjść naprzeciw dążeniom Polaków. Zamierzał bowiem uczynić z Polski państwo komunistyczne zależne od ZSRR. Dlatego wstrzymał się z udzieleniem powstańcom wsparcia wojskowego, na które oni liczyli.

SKUTKI

2.10.1944

Powstanie zakończyło się militarną klęską Polaków i nie zapobiegło dojściu komunistów do władzy w powojennej Polsce. Od początku jednak było zarówno symbolem determinacji Polaków w dążeniu do niepodległości, jak i dowodem nieludzkiego postępowania Sowietów, którzy odmówili pomocy walczącej stolicy Polski. Dziś Powstanie odgrywa ważną rolę w zbiorowej świadomości Polaków – jako przykład sprzeciwienia się złu, które niosły za sobą reżimy totalitarne.

ORGANIZACJE ZAANGAŻOWANE W WALKĘ

ŻYDOWSKA ORGANIZACJA BOJOWA (ŻOB)

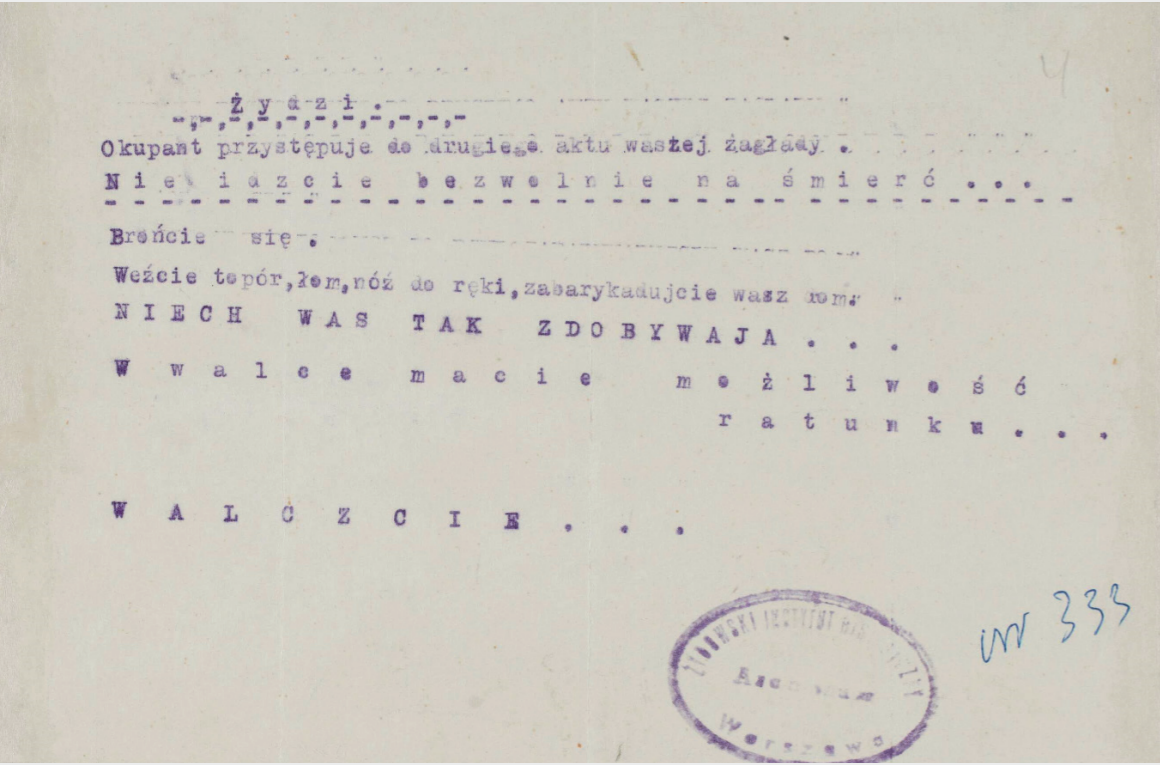
Tworzona przez organizacje syjonistyczne:
Ha-Szomer ha-Cair, Dror, Akiba, Gordonia,
Bund, Poalej Syjon-Lewica, Poalej Syjon-
Prawica i Ha-Noar ha-Cyjoni oraz Bund
i Polską Partię Robotniczą (PPR)

ŻYDOWSKI ZWIĄZEK WOJSKOWY (ŻZW)

Tworzony przez syjonistów rewizjonistów
z Nowej Organizacji Syjonistycznej i Betaru

↓ Żydzi. Okupant przystępuje do drugiego aktu
waszej zagłady. Nie idźcie bezwolnie na śmierć...
Brońcie się. Weźcie topór, łom, nóż do ręki,
zabarykadujcie wasz dom. NIECH WAS TAK
ZDOBYWAJĄ... W walce macie możliwość ratunku...
WALCZCIE...

Żydowski Instytut Historyczny, Archiwum
Ringelbluma, sygn. ARG II 426 b.

ARMIA KRAJOWA (AK)

Organizacja wojskowa Polskiego
Państwa Podziemnego,
stanowiąca ok. 90% sił powstańczych

NARODOWE SIŁY ZBROJNE (NSZ)

Organizacja związana politycznie
ze środowiskami narodowymi

ARMIA LUDOWA (AL)

Organizacja stworzona przez polskich
komunistów, sprzymierzona ze
Związkiem Radzieckim

↑ Łączniczka Bożena Grabowska, ps. Magda, stoi
pod kamienicą przy ul. Moniuszki 7 w Śródmieściu
Północnym. Na ścianie widoczne są plakaty
powstańcze: „Nasza droga do wolności 1939–1944”,
„Walczymy o Całość, Wolność, Niepodległość”
oraz „Każdy pocisk, jeden Niemiec” – wszystkie
autorstwa Henryka Chmielewskiego
Fot. Eugeniusz Lokajski, ps. Brok. MPW-IN/407

← Plakat na murze w Śródmieściu podczas Powstania
Warszawskiego: „Do broni w szeregach A.K.”,
9 sierpnia 1944 r.
Fot. Joachim Joachimczyk, ps. Joachim.
MPW-IP/789

PRZEBIEG WYDARZEŃ

KWIECIEŃ 1943

MAJ 1943

SIERPIEŃ 1944

WRZESIEŃ 1944

PAŹDZIERNIK 1944

I FAZA (19–21 KWIECZNIA)

19 kwietnia Niemcy rozpoczynają kolejną akcję likwidacyjną getta. Oddziały ŻOB dowodzone przez Mordechaja Anielewicza i ŻZW pod rozkazami Pawła Frenkla atakują uzbrojonych niemieckich żołnierzy. Drugiego lub trzeciego dnia walki powstańcy wywieszają na placu Muranowskim dwie flagi: polską i żydowską. Niemcy są zaskoczeni skalą oporu. Gdy po trzech dniach bojownicy kończy się amunicja, powstańcy z ŻOB schodzą do kryjówek na terenie getta, a ci z ŻZW przechodzą na tzw. stronę aryjską, gdzie prawie wszyscy giną.

Polskie podziemie obserwuje walkę w getcie. Armia Krajowa i Gwardia Ludowa (polskie podziemne siły zbrojne) próbują wesprzeć walczących, lecz próby przebicia się przez mur getta kończą się niepowodzeniem.

II FAZA: KWIECIEŃ – MAJ

Niemcy podpalają getto, aby zmusić ponad 40 tys. Żydów ukrywających się w bunkrach do ich opuszczenia.

Złapani Żydzi są rozstrzeliwani na miejscu albo wysyłani do obozów pracy lub do Treblinki.

III FAZA: MAJ

8 maja Niemcy odkrywają bunkier przy ulicy Miłej 18, gdzie ukrywa się sztab ŻOB (ok. 100 bojowników) z dowódcą Mordechajem Anielewiczem. Nielicznym udaje się wydostać z bunkra. Pozostali, nie widząc szansy na walkę, popełniają zbiorowe samobójstwo. 10 maja dwie grupy bojowników (łącznie ok. 80 osób) próbują opuścić płonące getto kanałami. Niektórym z pierwszej grupy udaje się przedostać do lasu, inni ukrywają się w Warszawie. Cała druga grupa ginie podczas walki z Niemcami.

Niemcy nie podpisują z bojownikami aktu kapitulacji, gdyż nie traktują ich jak równych sobie. 16 maja kierujący pacyfikacją Powstania Jürgen Stroop wysadza Wielką Synagogę na Tłomackiem. Ten akt ma być symbolem ostatecznej zagłady warszawskich Żydów.

I FAZA (1–4 SIERPNIA)

Na samym początku Powstania Polacy zajmują znaczne obszary stolicy, w tym również dzielnice centralne: Śródmieście i Stare Miasto. Pierwsze dni to czas radości, wręcz euforii. Po pięciu latach życia w upodleniu Polacy mogą wreszcie wywieszać flagę narodową i śpiewać hymn. Szybko też organizują własne państwo i jego instytucje. Podczas Powstania funkcjonują: załóżek parlamentu, poczta, rozgłośnia radiowa, a nawet kino. Codzienne wydawana jest prasa, na której łamach nie tylko podawane są bieżące informacje o przebiegu Powstania i wydarzeniach na świecie, ale także trwa dyskusja o kształcie przyszłej, niepodległej Polski.

II FAZA (5 SIERPNIA – 2 WRZEŚNIA)

5 sierpnia Niemcy rozpoczynają skoncentrowany atak na zachodnie dzielnice miasta: Wolę i Ochotę, realizując wydany przez Hitlera zbrodniczy rozkaz wymordowania ludności cywilnej. Na Woli zabijają blisko 40 tys. cywilów. Po opanowaniu obu tych dzielnic do 2 września kontynuują walkę o Stare Miasto.

Do 11 sierpnia zarówno Wola, jak i Ochota zostają zajęte przez Niemców. Nadal toczy się bój o Stare Miasto. Po zacieklých walkach z użyciem lotnictwa i ciężkiej artylerii wojska niemieckie 2 września zdobywają Starówkę.

III FAZA (3 WRZEŚNIA – 2 PAŹDZIERNIKA)

Główne uderzenie niemieckie przebiega wzdłuż Wisły, przez Powiśle i Czerniaków. W dniach 10–14 września na Pragę, okupowaną wschodnią dzielnicę stolicy leżącą na prawym brzegu Wisły, wkracza Armia Czerwona. Sowietci jednak nie udzielają pomocy powstańcom.

Dowództwo niemieckie początkowo chce odeprzeć powstańców od rzeki, gdyż spodziewa się ataku Sowietów z prawego brzegu. Ostatecznie kilkuset żołnierzom z polskich oddziałów pod dowództwem sowieckim udaje się przedostać na lewy brzeg Wisły, ale nie są oni w stanie wpłynąć na losy Powstania. Po upadku Czerniakowa Niemcy tłumią opór w południowej dzielnicy Mokotów (27 września) i północnej dzielnicy Żoliborz (30 września). Na początku października powstańcy nadal zajmują niewielką część Śródmieścia. Wówczas postanawiają się poddać i próbują negocjować warunki kapitulacji.

Powstanie było planowane na kilka dni, ale za sprawą bierności wojsk sowieckich trwało 63 dni. Walki toczyły się głównie w lewobrzeżnych dzielnicach Warszawy.

WARSZAWA: PLAN MIASTA

Legenda

- getto w 1940 r.
- getto podczas Powstania

Legenda

Główne obszary walk:

- 1–4 sierpnia
- 5 sierpnia – 3 września
- 3 września – 2 października
- kanały wykorzystywane przez powstańców

SIŁY WALCZĄCYCH

POWSTAŃCY

500 z ŻOB

260 z ŻZW

 = 100 powstańców

NIEMCY

ok. 2000

grenadierzy pancerni
i kawaleria; oddziały
policji; artyleria i saperzy;
pomocnicze oddziały
ukraińskie

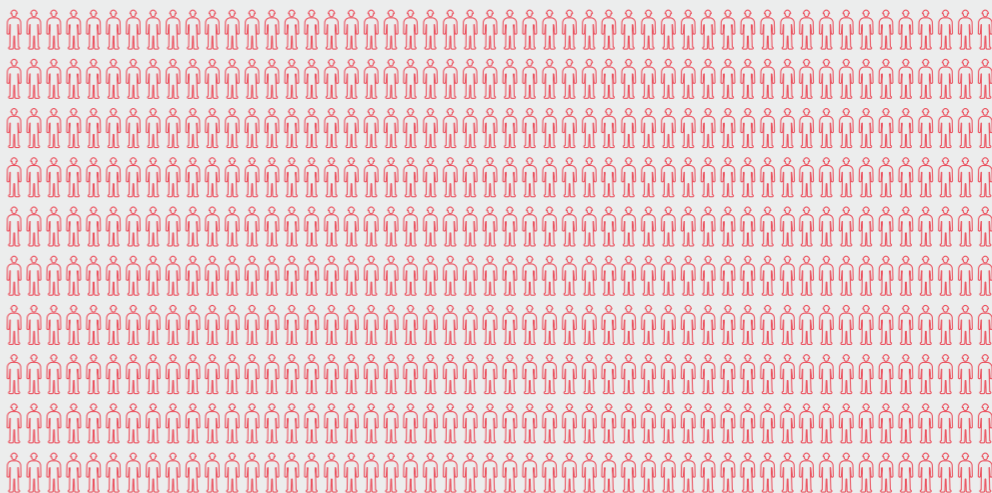
 = 100 żołnierzy

POWSTAŃCY

ok. 50 tys.

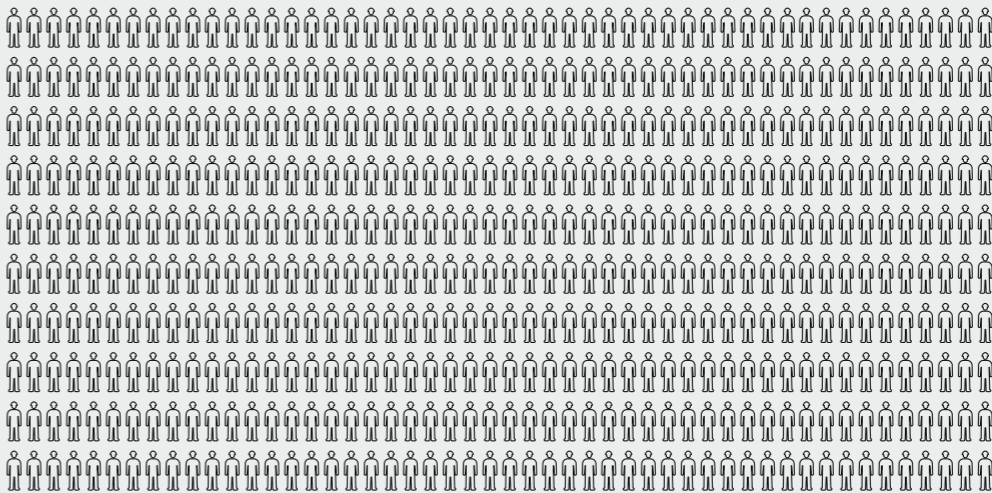
 = 100 żołnierzy

NIEMCY

ok. 50 tys.
dobrze uzbrojeni

 = 100 żołnierzy

Uzbrojenie

Niemcy

1174 karabiny

135 pistoletów automatycznych

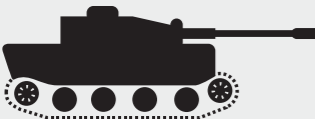
69 lekkich karabinów maszynowych

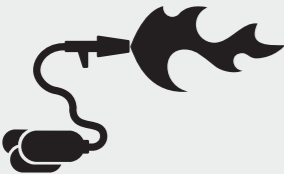
13 ciężkich karabinów maszynowych

3 działa pancerne

nieznana liczba czołgów i dział

nieznana liczba miotaczy ognia

Powstańcy

każdy powstaniec uzbrojony w pistolet

2 tys. granatów

10 karabinów

1 karabin maszynowy (ŻZW)

2 podłożone miny

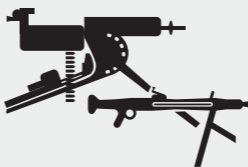
nieznana liczba butelek zapalających

nieznana liczba ręcznie wykonanych granatów

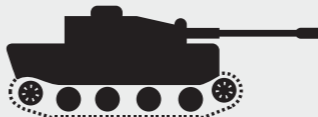
Niemcy

ponad 400 ręcznych lekkich i ciężkich karabinów maszynowych

ponad 10 tys. pistoletów maszynowych, karabinów i pistoletów

ponad 100 czołgów

ponad 120 pojazdów opancerzonych

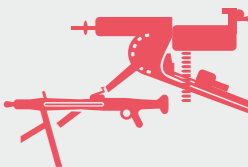

ponad 140 dział szturmowych

ponad 200 samolotów bojowych różnych typów

Powstańcy

181 ręcznych lekkich i ciężkich karabinów maszynowych

636 pistoletów maszynowych

2349 karabinów

2769 pistoletów

2 zdobycze niemieckie czołgi

3 pojazdy opancerzone

1 zdobycze dział szturmowe

brak własnego wsparcia lotniczego

STRATY W LUDZIACH

= 100 ofiar
śmiertelnych

= 100 wywiezionych

= 100 ofiar
śmiertelnych

= 100 ofiar
śmiertelnych

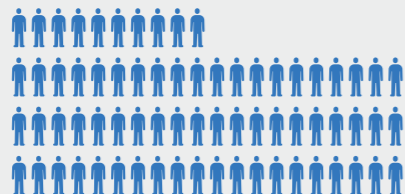

= 100 ofiar
śmiertelnych

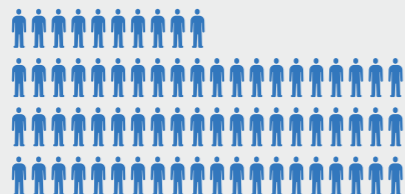
ŻYDZI

(Poniższe dane obejmują zarówno
ludność cywilną, jak i walczących)

ok. 7 tys.
zamordowanych w getcie

ok. 7 tys.
wysłanych do obozu
zagłady w Treblince

ok. 6 tys.
poległych w walce
lub zmarłych w bunkrach

ok. 36 tys.
wywiezionych
do obozów pracy

NIEMCY

16 zabitych

85 rannych

CYWILE

130–150 tys.

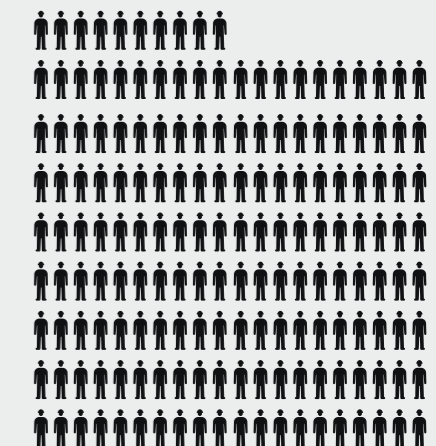
POWSTAŃCY

w tym ok. **17 tys.**
poległych żołnierzy

NIEMCY

w tym ok. **17 tys.**
poległych i zaginionych
w walce

KLUCZOWE POSTACIE

Mordechai Anielewicz

(1919-1943)

członek Ha-Szoner ha-Cair, dowódca Powstania,
członek ŻOB (Żydowskiej Organizacji Bojowej)

Cywia Lubetkin

(1914-1978)

współzałożycielka ŻOB, 10 maja opuściła
getto kanałami; walczyła w Powstaniu
Warszawskim

Marek Edelman

(1919-2009)

członek Bundu, ostatni dowódca Powstania;
walczył w Powstaniu Warszawskim

Simcha Rotem, ps. Kazik

(1924-2018)

zorganizował ucieczkę z getta kanałami
10 maja; walczył w Powstaniu Warszawskim

Paweł Frenkel

(1920-1943)

członek Betaru, dowódca ŻZW
(Żydowskiego Związku Wojskowego)

gen. Tadeusz Komorowski, ps. Bór

(1895-1966)

dowódca Armii Krajowej

płk. Antoni Chruściel, ps. Monter

(1895-1960)

dowódca Powstania Warszawskiego

Jan Stanisław Jankowski, ps. Soból

(1882-1953)

delegat na kraj Rządu RP na Uchodźstwie
w randze wicepremiera;
cywilny przywódca Powstania

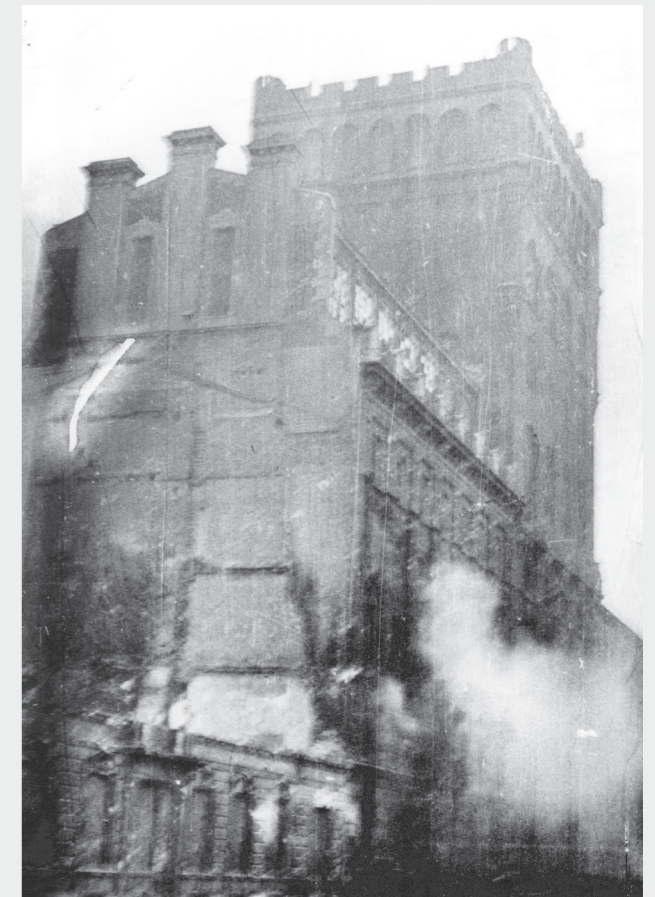
rotmistrz Witold Pilecki, ps. Witold

(1901-1948)

jeden z najwybitniejszych
dowódców Powstania

ZDJĘCIA

Raport Stroopa – Powstanie w getcie warszawskim.
Płonący budynek mieszkalny w czasie tłumienia
Powstania.

https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Stroop_Report_-_Warsaw_Ghetto_Uprising_-_26552.jpg

Warszawskie getto zniszczone przez Niemców, 1945 r.
**Fot. Zbyszko Siemaszko z Centralnej Agencji
Fotograficznej (CAF) w Warszawie**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Warsaw_Ghetto_destroyed_by_Germans,_1945.jpg

Raport Stroopa – Powstanie w getcie warszawskim.
Żydzi wyciągnięci z bunkra.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Getto_warszawskie#/media/
File:Stroop_Report_-_Warsaw_Ghetto_Uprising_11.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Getto_warszawskie#/media/File:Stroop_Report_-_Warsaw_Ghetto_Uprising_11.jpg)

Wyjście z kanału na ul. Wareckiej
(Śródmieście Północne), 1 września 1944 r.

Fot. Joachim Joachimczyk, ps. Joachim. MPW-IH/4102

<https://www.1944.pl/fototeka/kanal,64.html#7154>

Dachy kamienic pomiędzy ul. Widok
a Al. Jerozolimskimi, widziane z kamienicy Widok 8
w kierunku południowym, 24 sierpnia 1944 r.

Fot. Joachim Joachimczyk, ps. Joachim. MPW-IP/1208

<https://www.1944.pl/fototeka/warszawa-zniszczona,99.html#1706>

Płonące budynki PAST-y przy ulicy Zielnej 37/39,
20 sierpnia 1944 r.

Fot. Eugeniusz Lokajski, ps. Brok. MPW-IN/551

<https://www.1944.pl/szukaj-zdjec,strona,1.html/szukaj/PAST#673>

**Europejska Sieć
Pamięć
i Solidarność**

**Muzeum
Powstania
Warszawskiego**

**יִיִּדִישַׁעַר זְיִדֹוּסְקִי
הִיסְטֹאֲרִישַׁעַר
אִינסְטִיטוט** **ŻYDOWSKI
INSTYTUT
HISTORYCZNY**

Autorzy

Justyna Majewska

Dział Naukowy Żydowskiego
Instytutu Historycznego

Karol Mazur

Kierownik Działu Edukacyjnego
Muzeum Powstania Warszawskiego

Redakcja merytoryczna

prof. Jan Rydel

Europejska Sieć Pamięć
i Solidarność (ENRS)

Koordinacja

**Maria Naimska
Zhanna Vrublevska**

ENRS

Projekt graficzny

RZECZYOBRAZKOWE

Tłumaczenie

Mikołaj Sekrecki

© Fundacja Europejska Sieć Pamięć i Solidarność,
Instytut Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność.
Infografikę można pobrać i wydrukować
w niezmienionej formie (podając źródło) jedynie
w celach edukacyjnych i niekomercyjnych.

Infografika opracowana w ramach projektu
*Hi-story lessons. Teaching & learning about
20th-century European history*

Hi-story lessons to portal internetowy
poświęcony edukacji historycznej przygotowany
z myślą o uczniach i nauczycielach szkół
średnich oraz studentach z różnych krajów
Europy. To pierwsze tak rozbudowane źródło
wiedzy i inspiracji w nauczaniu historii
XX wieku, które gromadzi nowoczesne pomoce
dydaktyczne i materiały zachęcające do
uczenia się w siedmiu wersjach językowych
(polska, angielska, niemiecka, węgierska,
rumuńska, słowacka oraz czeska). Można tam
znaleźć zarówno podstawowe informacje na
temat historii XX wieku ukazane w formie
interaktywnych osi czasu, jak i filmy animowane
czy infografiki prezentujące w przystępny
sposób wybrane zagadnienia. Koncepcja
portalu oraz wszystkie treści przygotowane
zostały z udziałem historyków i nauczycieli
z Polski, Niemiec, Węgier, Słowacji, Rumunii,
Słowacji i Czech. Twórcom portalu towarzyszy
przekonanie, że nauczanie historii minionego
stulecia powinno przebiegać w duchu
wzajemnego zrozumienia i szacunku wobec
wielości perspektyw i narracji narodowych.

www.hi-storylessons.eu
www.enrs.eu

Plakaty i zdjęcia

Żydowski Instytut Historyczny (ŻIH)
Muzeum Powstania Warszawskiego (MPW)
Wikimedia Commons (CC)